

Thuis op Gods aarde

Waar is een christen thuis? Ons burgerschap is in de hemel, schrijft de apostel Paulus, maar intussen zijn we ook burgers van bijvoorbeeld het Koninkrijk der Nederlanden. Zijn die twee kanten twee gescheiden werkelijkheden, of raken ze elkaar? Momenteel zijn deze vragen spannender dan ze lange tijd zijn geweest.

Door Mirella Klomp en Arnold Huijgen

Minder dan een eeuw geleden werd met het nationaal-socialistische idee van *Blut und Boden* in de hand de Duitse bodem heilig verklaard. Die bodem was bestemd voor de mensen met Duits, Arisch bloed en omgekeerd waren die mensen bestemd voor het leven op die specifieke grond. Zo nadrukkelijk zal niemand het na de Tweede Wereldoorlog meer zeggen. Wel zijn er verschillende posities. Vandaag de dag zijn sommige christenen onder verwijzing naar Bijbelse gastvrijheid tegen een al te groot accent op het eigen land: de Europese geschiedenis van de vorige eeuw heeft immers laten zien waar nationalisme toe kan leiden. Anderen bepleiten trots op het vanouds christelijke Nederland en verbinden daaraan soms ook een rem op de asielinstroom.

In dit artikel behandelen we de kernvraag 'hoe gaan we goed om met de spanning van het dubbele burgerschap' vanuit de invalshoek van de aarde, niet allereerst in de universele betekenis (de planeet), of in de betekenis van een specifiek land (Nederland), maar vooral in de lokale betekenis: de bodem, de grond die ons draagt en voedt. Want voordat we allerlei perspectieven op het Nederlandse grondgebied loslaten en er denkbeelden op projecteren of frames overheen leggen, is het eenvoudig een feit dat we als mensen fysiek verbonden zijn met de grond. Meer dan de helft van ons lichaam bestaat uit micro-organismen en wat in onze darmen leeft, leeft ook in de bodem, houden biologen, maar ook filosofen als Bruno Latour en Donna Harraway ons voor. In dit verband is het veelzeggend dat het Bijbelse Hebreeuws hetzelfde woord gebruikt voor 'de aarde als geheel' en voor 'het land' (zoals Kanaän), én dat het woord voor 'mens' (adam) rijmt op dat voor 'aarde' (adamah). Bijbels gezien zijn mensen (alle mensen!) een bijzondere vorm van grond: bijeen-geboetseerde grond, tot leven gekomen door de adem van niemand minder dan God zelf. De mens is thuis op de grond als 'bij-de-gronds wezen', lang voor het ontstaan van en in de kern dus ook onafhankelijk van landsgrenzen, welke dan ook.

Identiteit | Intussen zien we in de landelijke politiek een bijzondere preoccupatie met de Nederlandse identiteit. Wat zich aftekent is een beweging waarin het land via romantisering haast heilig wordt verklaard. Dat begint met nostalgische frames over het Nederlandse landschap, alsof ons platteland eruit zou moeten blijven zien zoals het op een pak melk staat: een zwartbonte koe in een groene wei, tegen een blauwe lucht. Met dat plaatje is op zichzelf niets mis, maar bewegingen zoals de BBB refereren

AUTEURS

Prof. dr. Mirella Klomp is hoogleraar Praktische Theologie en theoloog der Nederlanden.

Prof. dr. Arnold Huijgen is hoogleraar Dogmatiek.

Beiden zijn verbonden aan de Protestantse Theologische Universiteit te Utrecht en betrokken bij het interdisciplinaire onderzoeksproject Grond aldaar.

aan dit type nostalgie om een bepaald beleid mogelijk te maken. De impliciete boodschap van een idyllisch plaatje van het Nederlandse landschap is normatief: wie aan ons landschap en aan onze boeren komt, raakt de Nederlandse identiteit in het hart. Daarmee wordt over de grond die ons draagt en voedt (en vanwege onze export trouwens ook vele anderen) een beeld gedrapeerd van wat typisch Nederlands zou zijn (dit geromantiseerde platteland) en wie typisch Nederlands is (boeren en andere burgers die zich met het Nederlandse platteland identificeren).

Het plaatje van de plattelandsidylle kennen agrariërs als geen ander. Al decennialang worden zij heen en weer geslingerd door kortetermijnbeleid, tegenstrijdige belangen, financiële prikkels, afhankelijkheid van banken en verpachters, en ervaren ze doorgaans weinig begrip voor hoe ze daardoor klem zitten. Veel boeren weten allang dat het systeem dat na WOII gegroeid is, destijds aangejaagd door landbouwminister Sicco Mansholt, niet houdbaar is. Maar ze kunnen er in hun eentje niet uit, krijgen overal de schuld van (vervuilers!) en krijgen ook geen perspectief. Oplossingen voor complexe vraagstukken – de stikstofuitstoot moet omlaag, de bodem gezonder en boeren moeten in staat zijn een goede boterham te verdienen – blijven buiten bereik, ook onder de minister van LVVN die, namens de BoerBurgerBeweging, de problemen zou gaan oplossen. Maar zij koerst te veel op de nostalgie van het platteland en partijleider Van der Plas met haar Week van de (H)eerlijke Hollandse Hap doet vrolijk met haar mee.

Ervaren crisis | De preoccupatie met de Nederlandse identiteit, vormgegeven door een nostalgische visie op de bodem, stempelt gemakkelijk ook de visie op de mensen. In het idyllische landschap passen ‘gewone’ Nederlandse mensen, wier identiteit bedreigd wordt door vreemde elementen. ‘De asielzoeker’ is van die laatste hét voorbeeld, en een gemakkelijke zondebok. Premier Schoof erkende vorig jaar al dat het bij de zogenaamde ‘asielcrisis’ om een ‘ervaren’ crisis gaat, dus niet om een feitelijke crisis. Feit is dat er grote problemen zijn met de opvang, die het resultaat zijn van politieke en maatschappelijke onwil en onvermogen om met name de doorstroom van statushouders beter te regelen. Dat hangt weer samen met de problemen op de woningmarkt, die waarschijnlijk wel terecht aanspraak kunnen maken op de titel ‘crisis’. Met name jongeren blijven langer bij hun ouders wonen, langer op kamers wonen of ze moeten een huis delen. Het is het resultaat van een falende overheid die de publieke taak van voldoende woningen jarenlang heeft laten slabbakken. De bouw van nieuwe woningen ligt stil, want er is een stikstofprobleem. En daarmee zijn we terug bij de landbouw en heel concreet bij de bodem. Het huidige kabinet verzuimt dus niet alleen het landbouwprobleem maar ook de concrete problemen van woningnood en de stagnerende doorstroom van statushouders aan te pakken en trekt in plaats daarvan een rookgordijn op. Dat rookgordijn komt er in de kern op neer dat mensen die niet aan het stereotype beeld van ‘de Nederlander’ voldoen, worden aangemerkt als een bedreiging voor ‘onze’ Nederlandse identiteit. De

PVV wakkert dit vuurtje aan omdat het mede langs de lijn van asielzoekers de islam wil bestrijden. Dit portretteren van anderen als 'vreemden' die hier niet thuishoren en in Nederland ook geen thuis zouden (of hadden) moeten krijgen, is voor christenen een probleem. De ander is immers eerst en vooral medemens, en de grond waarop wij leven is niet per se alleen voor onszelf.

Heilig | Theologisch gezien is de vraag naar heilige grond een spannende. In feite geldt alleen Kanaän als het heilige land, en dan nog specifiek voor het volk Israël. Het protestantisme is steeds terughoudend geweest om heilige plaatsen te identificeren, terwijl dit in het rooms-katholicisme wél gebeurde. Het graf van Martinus van Tours is nu eenmaal een heiliger plek dan een parkeerplaats achter de gemiddelde supermarkt. Van de weeromstuit lijken sommige protestanten de heiligheid die eeuwenlang bij plaatsen vandaan werd gehouden, te concentreren op de natiestaat en op de nationale geschiedenis. Heilig is echter wat volledig aan God gewijd is en waar Gods gebod centraal staat. Dat gebod luidt: heb je naaste lief, die is als jij. Wie vormen van heiligheid zoekt zonder binding aan de levende God, bedrijft al snel afgoderij. Dat geldt van de christennationalist niet minder dan van de pagane aanbieder van de zon of van de grond.

Het begint erbij dat de aarde van de levende God is, niet van ons. God is de schepper en dus de eigenaar van al wat leeft. Dat relativeert elke aanspraak van mensen op elk stukje grond. Ons is iets toevertrouwd om voor te zorgen.

Vervolgens: de eerste identiteit van iedere christen ligt in Christus, pas daarna komen andere aspecten van identiteit: Europeaan, Nederlander, inwoner van Drenthe zijn, of welke identiteit ook maar. En daaropvolgend: wat heilig mag heten, blijkt allereerst in de sacramenten en in wat daaromheen zit aan gebouwen en ambten. De belangrijkste gemeenschap is niet die van land of volk, maar de gemeenschap die steeds opnieuw rondom de avondmaalstafel en bij de doopvont ontstaat. Deze eenvoudige theologische grondlijnen zorgen voor weerstand en veerkracht bij christenen onder diverse totalitaire regimes, van nazisme tot communisme. Ook in een liberale democratie zijn ze onmisbaar.

Anywheres en somewheres | Op basis van deze grondlijnen kunnen christenen echter nog steeds verschillende posities innemen. Die hangen vaak samen met hun wereldbeeld, verschillende (persoonlijke) waardenpatronen en hun houding ten opzichte van de samenleving. De Britse journalist David Goodhart onderscheidde in 2017 (voor het VK, maar ze zijn breder herkenbaar) twee groepen: je hebt anywheres en somewheres. De eerste zijn kosmopolitische mensen, die in principe overal kunnen leven en werken. Zij hechten doorgaans niet veel waarde aan een 'vaderland', groepsidentiteit of traditie. De somewheres hechten aan familie, de natiestaat, en zijn aan een plaatselijke gemeenschap en vaak ook aan de lokale grond gebonden, bijvoorbeeld omdat ze die grond bewerken, of doordat ze in hart en ziel

*“Trots op je land
is hoe dan ook
heel ingewikkeld.”*

Urker of Amsterdammer zijn. Je zou nu wellicht verwachten dat de hierboven geschetste theologische grondlijnen met name goed aansluiten bij de anywheres en op basis daarvan kunnen concluderen dat het voor christenen niet goed houdbaar is om somewheres te zijn. Maar dat zou niet terecht zijn: die theologische grondlijnen wissen het belang van een plaatselijke gebondenheid niet uit en staan er ook niet haaks op: ze verrijken die juist. De plek waar je leeft, het land waarop je je koeien laat grazen, zijn je door God gegeven. Dat is reden tot intense dankbaarheid én bescheidenheid. Waar God je iets geeft, komt het pas tot bloei als je het gebruikt om te dienen. Je bent niet meer of beter dan een ander.

Tweerijkenleer | Vanouds wordt in de theologie een zogenoemde ‘tweerijkenleer’ gebruikt: een christen behoort zowel tot het koninkrijk van Christus als tot een wereldlijk rijk. Hoe nuttig die onderscheiding is, blijkt uit de drie gevaren die ermee worden aangepakt. Het eerste is dat het wereldlijk rijk zo dominant wordt dat het Godsrijk daarin wordt opgenomen (met een totalitaire ideologie tot gevolg). Het tweede dat het Godsrijk het een en al wordt en de wereld er niet toe doet: de doperse optie van wereldmijding met de Bergrede in de hand. Het derde gevaar is de ontkoppeling van beide, waardoor de positie van de christen in de wereld niet meer raakt aan die in de kerk: een soort schizofrene benadering

van de werkelijkheid. Van belang is dat de heerschappij van Christus niet wordt losgemaakt van het wereldlijk rijk, maar daar ook niet mee wordt vereenzelvigd. Dus de natiestaat kan nooit het Godsrijk zijn, en Christus' regering betekent niet dat Nederland er niet toe doet. Als christenen zijn wij Nederlanders, maar wel in die volgorde en met die reserve.

Mag je dan niet trots zijn op je land? Die trots is hoe dan ook ingewikkeld. Veel Nederlanders voelen trots bij de overwinningen van Max Verstappen, die weliswaar een Nederlands paspoort heeft, maar in feite een Belg is die in Monaco woont. Je zou dit 'succesnationalisme' kunnen noemen: iedereen hoort graag bij de winnende partij en een voetbalwedstrijd van het Nederlands elftal geeft maar zo een gevoel van saamhorigheid, vooral als de leeuw op voetbalschoenen wint. Niets mis mee, zou je denken. Keerzijde van dit succesnationalisme is wel dat het kan omslaan als succes uitblijft. Dan kunnen de lijnen van het 'wij' ineens heel anders getrokken worden. Denk aan het racisme dat Bukayo Saka ten deel viel nadat hij voor het nationale team van Engeland een beslissende penalty miste tegen Italië. Trots en ressentiment zijn twee zijden van dezelfde medaille en wie er wel en niet in 'ons' inbegrepen worden, kan in geval van moeilijkheden snel kantelen.

Trots of dankbaar? | Diezelfde dynamiek kun je terugzien in de problemen rond woningnood, landbouw en opvang van vluchtelingen. Zonder de grote vraagstukken waar we in Nederland voor staan en de impact daarvan op het

dagelijks leven van mensen te willen ontkennen of bagatelliseren, is er ook genoeg om dankbaar voor te zijn: vrede, rechtstaat, welvaart, gezondheidszorg, verzorgingsstaat, enzovoort. Het verschil tussen trots en dankbaarheid ligt in de eigen positie. Wie trots is, steekt de borst vooruit en deelt in iets glorieus. Dankbaarheid ligt in het besef ontvanger te zijn van iets dat je 'om niet' gegeven wordt.

In de christelijke traditie is steeds de verleiding aanwezig geweest om ofwel het hemelse burgerschap en het aardse volledig te vereenzelvigen of om deze helemaal van elkaar los te maken. Een gezonde spanning tussen beide is beter. Dat ons burgerschap in de hemel is, leidt niet tot je afwenden van de aarde, maar stimuleert juist om er het goede voor te zoeken. De aarde hebben we immers als ons gezamenlijk thuis ontvangen. Het geestelijke staat niet los van het stoffelijke: we zijn evenzeer burgers van de hemel als burgers op de aarde die ons voedt en draagt, omdat God ons uit aarde geschapen heeft.

Zonder in angstscenario's te vervallen: de omwenteling naar enghartig nationalisme kan snel gaan. Een relatief kleine minderheid kan in korte tijd de macht naar zich toe trekken, zo bleek al bij Mussolini's mars op Rome in 1922. Dat maakt dat het nauw komt met onze geloofsopvattingen en onze theologie, en dat kleine dingen grote impact kunnen hebben. 'Zou iets van het goede, schone, ware nog bestaan', dichte Willem Wilmink al, 'als het net even anders was gegaan?'